

С.Нанчева

Програма „СТИЛ”

(фрагмент от проект на книга, 1995-2017)

Програмата „СТИЛ” – „Социални техники и изкуства на личността”, доколкото ми е известно, е уникална в няколко отношения. Това е **българска авторска програма за социални и личностни умения**, предназначена за работа с ученици от 5 до 12 клас. Тя беше реализирана в продължение на повече от десетилетие в едно българско средно училище, като задължителен учебен предмет, воден от специално подготвени педагози, които бяха и автори на повечето модули. Училището беше **151 СОУПИ** (Средно общообразователно училище с профилиране по интереси) в гр. София, годините – **1990-2002 г.**, учениците – от 5 до 12 клас (но някои модули са правени и с по-малки ученици, 1-4 клас), педагозите се наричаха **Педагог-съветници**. В този период директор на училището и ръководител на неговия Авторски екип беше Юрий Анджекарски. В същия този период моята основна работа беше създаването и развитието на **Училищна Педагогическа служба**, част от която беше разработването и реализирането на Програма „СТИЛ”.

За училището

Програмата „СТИЛ” беше част от цялостната програма и система на 151-во училище, което в продължение на около 12 години имаше възможността да генерира и изпробва иновации в методиката и организацията на образователния процес. То беше създадено през 1990 г. чрез конкурс. Министерството на образованието, ръководено тогава от Министър проф. Матей Матеев, обяви конкурс за Модел на училище, а община Овча купел (София), се ангажира да предостави възможност за реализирането на модела победител. В конкурса участваха три разработки. На първо място беше класирана разработката на екипа на Юрий Анджекарски. (Втората разработка, на екипа на Владимир Г. Атанасов и Петър Цветков, постави впоследствие основата на Балканското училище.) Така 151 СОУПИ стана едно от малкото авторски училища в България с публично финансиране (училището се създаде като общинско, после беше преобразувано в държавно), и според нас **първото, създадено чрез конкурс**.

От 1990 до 2002 г. 151 СОУПИ работеше и се развиваше като иновативно училище, под наблюдението на Експертен съвет, съставен от най-квалифицираните експерти във всяка област на обучението и възпитанието. То беше център на образователен комплекс, в който освен училището, влизаха други институции, учредени от различни екипи, частично пресичащи се с Авторския екип: читалище (нарекохме го „Хармония”, то съществува и сега), спортен клуб (наричаше се „Юнак 151“), Център за чуждоезиково обучение, Център за дейности по интереси, Ученическо-студентска кооперация и др. Всички педагози в 151 СОУПИ се назначаваха с конкурс, на който трябваше да представят и защитят методическа разработка и решат педагогически казус. В най-добрите години на училището то наброяваше над 1600 ученици и над 250 педагози (част от тях бяха външни лектори, преподаващи в 13-те профила на училището). Много педагози и педагогически екипи разработиха и реализираха в училището десетки иновации от различен порядък. Цялостната организация на учебния процес беше опит да се разчупят максимално рамките на класно-урочната система. Учебният процес в 5-12 клас протичаше не в традиционните

паралелки, а в учебни групи (16-20 ученика) и потоци (2-3 учебни групи). Учебната среда в повечето стаи беше организирана за работа в малки групи и екипи: подредени в кръг столове, пространства за работа на пода, големи маси тип конферентни (съставени от помалки), 2 и повече дъски в стаите, дъски за писане в коридорите (тогава белите и корковите дъски все още не бяха широко достъпни, ползвахме традиционните зелени, дървени). В зали, организирани като аудитории, протичаха лекционните занимания с потоци. За заниманията по интереси и профилирани занимания, постепенно, с общи усилия на педагози, ученици и родители бяха оформени няколко десетки специализирани зони – художествени ателиета, компютърни зали, езикови кабинети, научни кабинети, библиотеки, театрални зали, зали за спортни занимания, технически работилници и др. Учебните часове в 5-12 клас бяха слети в 80-минутни блокове, което позволяваше да се избегне концентрация на много учебни предмети в един учебен ден. Много педагози прилагаша в учебната си работа нетрадиционни за класно-урочната система педагогически подходи - метод на проектите, тренингови методи, обучение чрез правене, оценяване чрез кредити и т.н. Учебното разписание беше нециклично, което позволи редица иновации в учебния план: създаване на модулни предмети с малък брой часове, некратен на брой учебни седмици, преминавани като интензивен курс – например, Театър (модул от 16 часа, през който преминаваха всички ученици в училището); реално практикуване на спорт по избор в гимназиална степен (учениците избираха от над 20 спорта); изнесено обучение – «зелени», «сини» и «бели» училища с реално провеждани интензивни учебни занятия по програма, съставена за конкретната форма; реално компенсиране на всички неучебни дни и повечето отсъствия на педагози и други форс-мажорни обстоятелства; съдържателно интегриране на общообразователни учебни предмети с профилираното обучение (например, съдържанието на обучението по втори чужд език във всички профили беше съобразено със самия профил). В **началната училищна степен** още в началото на 90-те години беше въведено целодневно обучение с дейности по интереси следобед - информационни технологии, конструиране, приложни изкуства и дизайн (например, керамика, моден дизайн), чужди езици (испански, английски), танци, бойни изкуства, театър и др. Беше създадена Училищна корекционна група за работа с ученици с обучителни дефицити, която наблюдаваше всички деца в начален курс и подпомагаше тези, които имаха нужда от допълнителна подкрепа – благодарение на това в училището успешно учеха, например, слабочуващи деца. В **прогимназиалната степен** всички ученици посещаваха в рамките на задължителната програма група за «Разширено обучение» или за «Консултативно обучение». В групите за «Консултативно обучение» учителите насочваха онези ученици, които имаха пропуски по български език и математика. Всички останали ученици можеха да избират групи за «Разширено обучение», с над 10 разнообразни дейности по интереси. Съставът на групите за консултативно и разширено обучение се променяше динамично, според конкретните нужди и интереси на учениците. Например, обичайна практика стана да се пращат на консултативни занимания ученици след като са отсъствали от училище, за да наваксат пропуснат материал, но след това те можеха отново да се върнат към занимания в група по интереси. Групата по интереси се избираше от ученика през септември, но имаше възможност за промяна на избора по време на учебната година. В **гимназиалната степен** на училището, в резултат на изключително професионалната творческа работа на няколко педагогически екипа, постепенно се създадоха и развиха 13 направления на профилирано обучение, повечето от които уникални за България: «Право», «Административно и стопанско управление» (по програмата на проф.М.Митрополитски), «Организация на туризма», «Програмни продукти

и системи», «Издателски дейности и масови комуникации», «Художествен текстил», «Моден дизайн», «Художествена керамика», «Дизайн на интериора», «Здравна профилактика с природни средства», «Домашна педагогика», «Аудиовизия», «Театър». Всяко от тези направления реализираше специализирано обучение в рамките на общо над 2000 учебни часа, разпределени от 8 до 12 клас (без намаляване на часовете и съдържанието на общообразователната подготовка), по авторски учебни планове и програми, рецензирани от водещи специалисти в съответната област и одобрени от Експертен съвет за училището, създаден със заповед на МОН. В края на всяка учебна година всеки ученик от всеки профил презентираше публично свой проект – «Годишна продукция», а в 12 клас завършваше със защита на дипломна работа. Организационните промени, реализирани в училището, в голяма степен бяха възможни благодарение на компютърна информационна система, която осигуряваше 100% електронна документация в училището. Автори на първата софтуерна версия на електронната документация (работеща под ДОС) бяха група учители по математика и информационни технологии; впоследствие бяха създадени нови версии (под Windows) с участието на външни програмисти. С информационната система работеше екип специалисти, институционализиран като Училищна Информационна служба (по-голямата част от този екип премина по-късно във фирма „Админ Софт“, която създаде и поддържа информационната система на МОН „Админ Про“). Всъщност, немалка част от иновациите на 151 СОУПИ се разпространиха по един или друг начин из образователната система или повлияха на нея – например, създаването на длъжостта Педагогически съветник е пряко следствие на предложение от екипа на 151 СОУПИ до МОН; в много училища бе възприет 80-минутният блок часове; предметът „Домашен бит и техника“, който беше част от общозадължителния учебен план през 2002-2014 г., е въведен първо в учебния план на 151 СОУПИ през 1990 г.; програмата и резултатите на профил „Дизайн на облеклото“ (по-късно „Моден дизайн“) повлияха върху програмите на професионалните гимназии по текстил и облекло; програмата на профил „Програмни продукти и системи“ повлия за въвеждането на обучение по компютърен графичен дизайн в редица училища и т.н.

Един от най-важните елементи на модела на 151 СОУПИ беше неговата възпитателна технология. Водени от убеждението, че възпитателната работа изисква не по-малки професионални умения, талант, време и отдаденост, отколкото преподаването на всеки учебен предмет, ние създадохме Училищна Педагогическа служба – екип от педагози, които нарекохме педагог-съветници. Този екип замести традиционните класни ръководители от 5 до 12 клас, а «Часовете на класния» или «Часовете на класа» бяха трансформирани в занимания по програма «СТИЛ» - Социални техники и изкуства на личността. В службата работехме 8 педагог-съветници, всеки от нас отговаряше за минимум 6 (максимум 9) учебни групи (общо около 120-160 ученици). Освен разработването и реализирането на занятия по програма СТИЛ, всеки педагог-съветник имаше и много други задачи, свързани с постоянното наблюдение на развитието на неговите учебни групи и индивидуалното развитие на учениците в тях, решаването на проблеми и конфликти, подпомагане на процесите на групово сплотяване и личностно развитие, приобщаване на родителите, комуникация с учителите и административното ръководство и т.н.

Училищната педагогическа служба в 151 СОУПИ беше създадена през 1990 г. и просъществува във вида, съответстващ на Авторския модел, до 2001/2002 г. Всички

педагог-съветници, преминали през службата за тези години (около 25 човека), бяха избрани чрез конкурс. Много от тях продължиха кариерата си извън училище като успешни тренери-обучители. Супервайзери и консултанти на Педагогическата служба в първите години на функционирането ѝ бяха най-добрите специалисти в областта на училищната психология: Иван Игов, Панайот Рандев, Юлия Попова, Милен Николов, Алла Николова и др. Екипът на Педагогическата служба преминаваше всяка година през няколкодневен тренинг под ръководството на някой от тези специалисти. Също така, целият екип педагог-съветници премина през допълнителни обучения по различни методики: «Философия за деца» (с обучители от СУ «Св.Кл.Охридски»), «Терапия с кукли» (с обучители от Асоциацията по Куклотерапия), «Превенция на злоупотреба с наркотици и други психотропни средства» (с обучители от Националния център за лечение на наркомании – Суходол), «Разрешаване на конфликти» (с обучители от Асоциацията за водене на преговори и разрешаване на конфликти) и др. Един от резултатите на този качествен подбор и допълнителна квалификация на педагозите, както и на възможността за постоянна практическа творческа педагогическа работа, индивидуално, в екип и под супервизия, са разработените и реализирани стотици «модули» - групови занимания с ученици от различни възрасти в рамките на часовете по СТИЛ. Други постижения на нашата служба са създадените и реализирани модели и формати на професионално педагогическо общуване, модели за работа с родители и др. Не ми е известен друг подобен опит в България, и за мен би било много интересно да узная, ако друг педагогически екип е правил нещо в тази посока.

За съжаление, с течение на времето работата на 151 СОУПИ, въпреки добрите резултати и постижения на ученици и педагози, срещаше все повече административни пречки. През 2002 г., по времето на Министър Владимир Атанасов, училището беше преобразувано в НСОУ «София», и едновременно с това принудено да прекрати повечето от иновационните си практики. В този период Юрий Анджекарски и част от ядрото на училищния екип напуснахме училището и учредихме сдружение „Професионален форум за образованието”.

През изминалите години няколко пъти предприемахме опити за систематизиране и публикуване на разработки и резултати - за съжаление, по различни причини тези опити не успяха. От 2009 г. започнахме да разпространяваме опита си чрез семинари, в рамките на създадения от нас формат «Педагогическа академия» - за 8 години през него преминаха над 2400 участници. Радостно е да споделим, че в последните 2-3 години виждаме не само в педагогическата колегия, но и в обществото като цяло засилен интерес към иновациите в образованието. Много от хората, с които се срещаме, се интересуват от историята на 151 СОУПИ и ни окуражават да не се отказваме от идеята за публикации. Окуражават ни и много колеги, с които сме работили заедно в училището, и наши завършили ученици, които срещаме практически на всяко събитие, в което участваме. Същевременно, по пътя си срещаме и хора, които се съмняват в ценността на нашия педагогически опит, както и хора, чиито спомени от допира със 151 СОУПИ са различни от нашите, и понякога не са изцяло позитивни. Според нас, това е напълно в реда на нещата – през училището са минали няколко хиляди ученици и няколкостотин педагози, и всеки един от тях има собствени преживявания и опит.

Иска ми се да кажа тук, че посланието на моите записки в никакъв случай не е да поучава, или да налага методи и решения. Желанието ми е да разкажем за нашия опит, за да бъде полезен. Същевременно, записките ми не са носталгия по нашето минало, а израз на нашата кауза - да помогнем на настоящето и бъдещето на българското училище. Ние не сме толкова много – хората, които реално сме създали различно училище, започвайки от нулата. Още по-малко сме тези, които сме поддържали различията вътре в училището, давайки възможност за творчество и изява на всяка конструктивна инициатива на педагози и ученици. Защото педагогическата ни философия, и тогава и сега, е - не налагане на единен образователен модел, а създаване на условия за разнообразие от образователни модели, така че всички участници в образователния процес да имат възможност за информиран, смислен и свободен избор. Тази концепция се формулира лесно на хартия, но практическото ѝ следване е невероятно трудно – изкушението да ограничаваш, воден от най-благи намерения (да помогнеш, да посочиш правилното решение, да намалиш риска...), сигурно е най-неуспешното педагогическо изкушение. В нашата практика ние съзнателно се опитвахме да му противостоим, и в много случаи успяхме – и тогава видяхме, какви чудеса могат да правят свободните хора.

За програмата „СТИЛ”

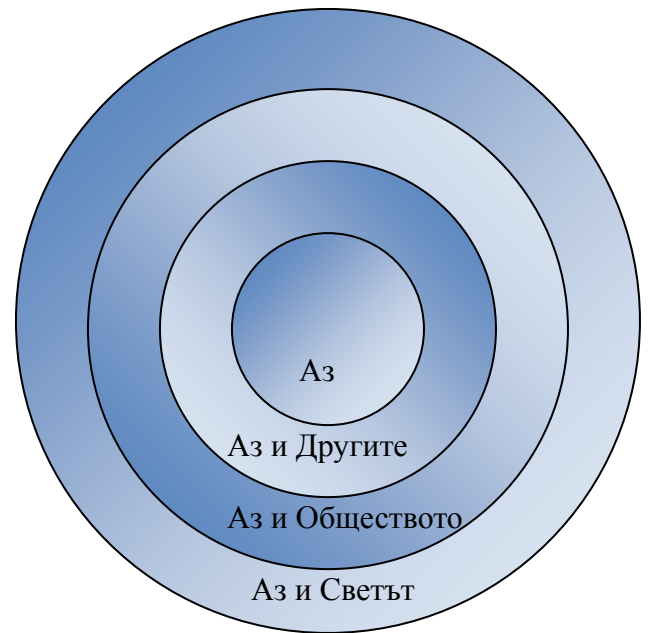
Работата по провеждането на ежеседмични занятия по програма СТИЛ с всяка от учебните групи от 5 до 12 клас беше ключовата дейност на педагог-съветниците в 151 СОУПИ. За годините на съществуване на службата екипът ни разработи и реализира над 600 сценария за занимания по тази програма. В книгата, която подготвям, ще опиша една част от тях.

Като съдържание, програма СТИЛ се отнася към образователните програми от областта „Умения за живот”. В педагогическата литература съм чела, че първата подобна програма е създадена в края на 80-те години в САЩ. Замисълът на програма СТИЛ възникна в също в края на 80-те години (1987-88), в процеса на разработване на нашия училищен модел. През 1990 г. първият екип на Педагогическата служба направи начални опити за комуникативни тренинги с учениците. През 1991 г. аз оглавих новия екип на Педагогическата служба, и тогава изработихме общите положения на програмата, които впоследствие допълвахме и развивахме, разработвайки и реализирайки занимания с ученици. Самото име на програмата „СТИЛ” – „Социални техники и изкуства на личността”, по мои спомени е измислено от Юрий Анджекарски през 1989 или 1990 г.

През 90-те години почти нямаше литература, която да ни помага за разработката на занятията, нито „методически насоки“, „тематични разпределения“ и т.н. Изборът на теми за занятията с всяка учебна група, както и разработката на самите сценарии на занятията, беше задължение и право на всеки съветник. Преди началото на всяка учебна година целият екип на службата приемахме едно примерно разпределение, в кои класове по кои теми смятаме да работим, но нещата се променяха динамично в движение, **тъй като програма СТИЛ беше единствения учебен предмет** (ако тя изобщо може да се нарече така), **в който учениците бяха по-важни от „учебния материал“**. Винаги сме се старали да откликнем на интереси и нужди на учениците и учебните групи, така че на практика в различни учебни групи от един и същи випуск сме провеждали коренно различни занятия.

Цели на програма СТИЛ (1991). Програмата за социални и личностни умения СТИЛ е насочена към развитие на сензитивността и уменията на учениците в сферите: Аз, Аз и Другите, Аз и Обществото, Аз и Светът. Тя има за цел да подпомага учениците в:

- самопознанието и саморазвитието им;
- осмислянето на собствения и чуждия социален опит;
- изработването и реализирането на ефективни стратегии за общуване;
- овладяването на умения и техники, рационализиращи всекидневния живот;
- формиране на ориентации и нагласи, свързани с ценностите на демократичното общество.

Обхват на програма „СТИЛ” (1991).

Програмата може да се реализира с ученици от всички възрасти и класове на средното училище. Всеки тематичен кръг на програмата може да се разработи за всяка възраст, ако педагозите отчитат при създаването на сценариите на заниманията възрастовите особености на учениците.

Принципи на програма „СТИЛ” (1991-2017).

- Програмата е **модулна, нелинейна, гъвкава и отворена**. Учебното съдържание на програмата не е структурирано в линейна последователност. То е маркирано чрез *тематични сегменти* и *възрастови приоритети*. На базата на тази координатна система всеки педагог-съветник създава динамична програма за всяка учебна група, с която работи.
- Програмата е *ориентирана към нуждите на групите и учениците*. Съдържанието и начина на провеждане на заниманията по програма „СТИЛ” могат да се различават значително във всяка учебна група, в зависимост от особеностите на учениците в конкретната група, груповия процес, груповата сплотеност, интересите и предпочитанията на учениците. За разлика от традиционните учебни предмети, тук няма „задължително учебно съдържание”, което трябва да бъде „усвоено”, затова в две групи от 5 клас един и същи педагог-съветник може да провежда съвсем различни занимания. Също така, програмата за всяка учебна група търпи постоянни промени в течение на учебната година, под влияние на възникнали нужди и интереси на учениците.
- Програмата се базира на *интерактивни групови занимания*, на педагогически технологии, при които се използва опитът, интелектът и потенциалът на групата. Групата споделя, предлага, решава, обсъжда, рефлексира, терапевтира. Педагогът е в ролята на водещ, модератор, фасилитатор, медиатор.

Тематичен обхват на програма СТИЛ (1991).

Уменията и компетентностите, включени в програма СТИЛ, или изцяло отсъстват от традиционната учебна програма, или са застъпени слабо и само в теоретичен план. Както вече посочихме, те могат да бъдат обобщени в четири сфери, свързани със социалната компетентност и култура: Аз, Аз и Другите, Аз и Обществото, Аз и Светът. В различните възрастови групи по правило доминират умения и компетентности от различни сфери, поради характера на самия процес на социализация на личността.

Програма СТИЛ съдържа следните тематични сегменти:

КОМУНИКАТИВНА КУЛТУРА

Най-големият, най-важният, най-фундаменталният тематичен сегмент на програма СТИЛ е този, посветен на уменията за общуване. През 90-те години у нас още не се говореше за „Емоционална интелигентност“, но уменията, които Даниел Голман (1995) посочва като най-важни за пълноценен живот: да осъзнаваме чувствата си, да се справяме добре с разрушителните емоции, да проявяваме емпатия към чувствата на другите, да поддържаме нашите взаимоотношения с останалите – бяха в центъра на програма СТИЛ. Екипът ни разработи и проведе с учениците стотици занятия в областта на комуникативната култура, посветени на: Стратегии и умения за общуване; Вербално и невербално общуване; Емоции и тяхното овладяване и изразяване; Приятелство, любов, секс; Социални роли и ролево поведение - родители и деца, учители и ученици, мъжка и женска роля, отношения в учебната група, в приятелската група, между по-големи и по-малки; разрешаване и преодоляване на конфликти и др. Към този тематичен кръг отнасям и занятията, които сме разработвали и реализирали за решаване на конкретни проблеми на дадена учебна група – например, проблеми между отделни ученици; проблеми между групи ученици на основата на дадени различия, характерни за конкретната среда (местоживееене, момичета и момчета, етнически, религиозни, културни и др. признаци); проблеми между учениците и даден преподавател и др. От същата област са и *Тренингите за училищна адаптация*, които провеждахме в първите учебни дни с 1-ви, 5-ти и 8-ми клас.

САМОПОЗНАНИЕ И САМОРАЗВИТИЕ

Този тематичен сегмент включва знания, умения и компетентности, насочени към личността: характер, темперамент, черти на характера; външност, физически данни, здраве, храна; възрастови кризи; интереси и способности; жизнени планове, мечти, амбиции (семейство, професия, кариера, успех); лична история и др.

ЦЕННОСТИ

Нравствени категории; Права на човека, дискриминация, толерантност; Принципи на демократичното общество – равнопоставеност, свобода, солидарност, плурализъм и др.; Отношение към родината и света – национална идентичност и културно многообразие; Отношение към природата – любов, опазване, обогатяване;

и др. В този тематичен сегмент сега бих включила непременно участие в доброволчески дейности и благотворителност.

▪ **ИНСТИТУЦИОНАЛНА КУЛТУРА**

Този тематичен сегмент е свързан с формиране на умения за ориентиране в институционалната система на обществото - намиране на необходима информация, работа с базови документи, институционален диалог, решаване на проблеми. Въвеждащата тема в този кръг е Училището като институция – от какво се състои, как работи, кой взема различните решения. Други теми в тази област са: държавата и нейните институции; правната система и нейните институции; икономическа система; политическа система; социална система; обществени структури; европейски институции и структури и др.

▪ **ЛИЧНА И БИТОВА КУЛТУРА**

Този тематичен сегмент включва знания и умения, които помагат на личността да организира по-добре собствения си живот (сега е модерен терминът Lifehacking). Това са: Техника на личната работа и умствения труд; Работа с текст и информация; Организационни и управленчески умения, финансова култура (например, планиране, съставяне на график, съставяне на бюджет, управление на екип и т.н.); Култура на мисленето и изразяването (евристика, реторика); Култура и стил на поведение (спазване на етикет, личен имидж и стил и др.), Организиране на лично и работно пространство (подреждане, дизайн, естетика), полезни техники и трикове за решаване на битови проблеми и т.н.

▪ **РИСКОВЕ И ЗАВИСИМОСТИ**

Този тематичен сегмент е свързан с овладяване на инструменти на оценка на риска и превенция на рискове, в областите на: екстремни ситуации и предизвикателства (действия при бедствия и катастрофи, първа помощ, туристически умения, самоотбрана и др.), злоупотреби с алкохол, наркотични вещества, тютюнопушене, хазарт; рисковете на сексуалния живот; здравни рискове, здравословен начин на живот, здравна профилактика и др. През 90-те години още нямаше много рискове, свързани с глобалната мрежа, трафика на хора, тероризма – сега бих включила в програмата и тези теми.

▪ **ТВОРЧЕСТВО И ЗАБАВЛЕНИЯ**

Този тематичен сегмент е насочен към формиране на умения за групови творчески и забавни занимания – планиране и реализиране на празници и тържества; практикуване на забавни групови игри; създаване на творчески продукти и представяне пред публика и др. Преживяването на групов успех и групово забавление е една от най-позитивните емоции, и умението да сътвориш такава преживяване е много важно за пълноценния живот на личността. Планирането и реализирането на празнично събитие е прекрасна възможност за практическо запознаване на учениците с методите на проектен мениджмънт, фъндрейзинг, маркетинг, пиар и реклама.

Комуникативна култура

- Аз
- Аз и Другите
- Аз и Обществото
- Аз и Светът

Координатна система на програма СТИЛ

Форми на занятията по програма СТИЛ (1991).

Основна форма на работата по програма СТИЛ в 5-12 клас в 151 СОУПИ бяха **ежеседмичните занимания**. В учебния план тези занимания заместваха часовете на класния ръководител (или часовете на класа). Всеки педагог-съветник по правило имаше по 1 занятие седмично с всяка от групите си. Занятията се провеждаха в **80-минутни блокове** (както и всички други учебни занимания в училището в 5-12 клас). Считаю, че това е оптималната форма, в която може да се структурира нормален групов процес с всички важни негови елементи: загряване, въведение, поставяне на задачи, групова работа, представяне, дискусия, обобщение, заключение.

В 80-минутен блок може да се работи ефективно с група до към 30 човека, но оптимумът, разбира се, е около 18-20 участници. В първоначалния модел на 151 СОУПИ не случайно беше заложена именно такава „пълняемост“ (ужасна дума!) на учебната група - 18 ученика, базирана на лесно изчислимата норма на груповата динамика. Ако разделим 45-минутен учебен час на 30 участници, ще получим норма на участие 1.5 минути на човек, без да сме отделили време за въведение, заключение и други буферни процеси. Очевидно е, че тази норма е неизпълнима, затова в обикновения учебен час могат да участват активно, тоест да бъдат център на вниманието на групата, не повече от 3-4 ученици. В 80-минутен блок с 18 участници и 1 водещ, след като отделим 20-25% от времето за въведение, заключение и други буфери и преходи, остава още близо 1 астрономически час (60-65 минути) за групова работа, или около 3.5 минути на участник. Ако част от работата протича в малки групи, активното време на всеки участник в групата може да нарасне до 20-25 минути, което според мен е една много добра ефективност на образователния процес.

- Специфична форма на програма СТИЛ бяха вече споменатите **Тренинги за училищна адаптация**. Провеждахме тези занимания в първите учебни дни с учениците от 1 клас; с учениците от 5 клас, които преминават от начална степен в прогимназия и преживяват цялостна промяна на познатия училищен режим, дори и да остават в същото училище; и с групите в 8 клас, образувани от ученици, приети след кандидатстване. Въвеждащите тренинги за 1 и 5 клас бяха кратки, в рамките на един ден (2-3 часа). В 8 клас тренингът за училищна адаптация продължаваше 3 дни, по 3 блока на ден (3 x 80 минути), и включваше занимания за запознаване на учениците помежду им и снемане на напреженията от промяната, запознаване с училището, учителите, профила и т.н. Първоначално тези 3 дни бяха 15, 16 и 17 септември (тогава 17 септември не беше официален неучебен ден в София), като в тези дни осмокласниците нямаша други учебни занятия. В даден момент, не помня през коя година, ни забраниха да провеждаме тренинга за училищна адаптация в учебни дни, с мотива – как така *не учите* вие първите 3 дни от учебната година?! Тогава ние изнесохме тренинга 3 дни преди началото на учебната година, това не се сетиха да ни го забранят. Въвеждащият тренинг се провеждаше екипно, от целия състав на педагогическата служба, като мултисесия, и имаше огромен зареждащ ефект върху нас самите. Опитвали сме в различните години различни модели – с размяна на водещи, с ко-водещи, с наблюдатели и т.н.

Идеята за въвеждащите тренинги с децата вероятно бе инспирирана донякъде от това, че в първата година на училището, 1990-та, въвеждащ тренинг преминаха всички педагози в училището. Разделени в 8 тренинг групи, всички ние в продължение на една седмица се запознавахме, играхме игри за групова сплотеност и доверие, въвеждахме правила, учихме се да се изслушваме и т.н., под ръководството на най-добрите тогава тренинг водещи – Иван Игов, Панайот Рандев, Юлия Попова, Алла Николова, Милен Николов, Таньо Табанджов, Галя Табанджова. Този тренинг беше незабравимо преживяване за всички, които сме участвали в него, и изигра много важна роля за формирането на екипа на 151 СОУПИ. От личния си опит мога да кажа, че с хората, с които бях в първата си тренинг група, много години поддържах приятелски връзки или просто добри отношения. За съжаление, не успяхме да повторим този тренинг, макар че осъзнавахме необходимостта това да се прави периодично – не ни останаха сили, време и средства, за което наистина съжалявам. С екипа на Педагогическата служба се постарях да правим тренинги периодично, ще разкажа за тях по-нататък.

Много пъти на различни обучения, които водях, са ме питали, каква е разликата между тренинговите занимания и Часа на класа. Ще се опитам да дам един пример. Представете си, че Ели от 7А клас има рожден ден във вторник. Какво ще направи тя в обикновенното училище? Вероятно, ще почерпи с кутия бонбони в часа на класния/на класа. Ако във вторник няма такъв час – тогава ще почерпи в някакъв друг час, като вероятно ще бъде избран по-труден предмет, за да се „изяде” време от него. Вероятно учениците и учителят ще ѝ кажат по едно пожелание, взимайки си бонбони от кутията.

В програма СТИЛ Ели може да получи за рождения си ден цял час внимание, съобразено с нея, нейния характер и нейните интереси, ако тя и групата пожелаят това. В този час няма само да се ядат бонбони, а цялата група ще се опита да направи Ели щастлива. И този час, посветен на Ели, ще бъде важен и интересен за всички, защото това ще бъде урок по емпатия, уважение и любов, които ти днес даваши, а утре ще получиши.

- **Тематични тренинги.** За съжаление, традиционната класно-урочна система, дори и в нашата интерпретация, не дава почти никакъв шанс за провеждане на истинска тренингова сесия, при която заниманията да протичат всеки ден по няколко часа и да се развива истински групов процес. Затова тематични тренинги провеждахме предимно по време на Зелените училища. Моят личен опит от тематични тренинги е 4-дневна сесия „Тренинг с кукли”, с една група 9 клас, и 4-дневна сесия „Енциклопедия”, със сборна група 6 клас.

Схема на занятията. Методи и форми на работа.

В организационния период преди началото на учебната година екипът на службата обсъждаше и приемаше приоритетни теми за всеки випуск. Въз основа на тези приоритети всеки съветник си разработваше примерен годишен план на занятия по СТИЛ за всяка учебна група. Планът беше наистина примерен, защото в процеса на работа с всяка учебна група се появяваха и проявяваха конкретни теми и проблеми, свързани с живота и поведението на тази конкретна група или отделни ученици от нея, предложения от самите ученици, предложения от учители, работещи с тази

група и т.н. Нашето разбиране винаги е било, **че текущите нужди на хората и общностите са по-важни от предварително разработената програма.** Тази философия определено влиза в сериозно противоречие с доминиращата и сега в средното училище практика на предварителните разпределения, които се изисква да се следват точно до последната запетая. В това отношение програма СТИЛ беше истински свободна програма, и според мен това работеше много добре в полза на учениците и училището като цяло.

Сценарии на занятия разработвахме всички педагог-съветници. Понякога по една и съща тема се получаваха няколко сценария, и те бяха доста различни, въпреки че всички ползвахме един общ алгоритъм на сценарий, а именно:

- Тема / Заглавие на занятието
- Цел(и) на занятието
- Необходима предварителна подготовка
- Материали и реквизит за занятието
- Въведение в занятието, загряване
- Упражнения и игри: поставяне на задачи, групова работа, представяне, дискусия
- Рефлексия, обратна връзка, обобщение, заключение
- Задание за самостоятелна работа или работа с родителите («домашно»)

Методиката на провеждане на занятията се основаваше предимно на **техники на груповата работа**: работа в малки групи, групова памет, групови проекти, асоциативни и метафорични методи, визуализации чрез изображения и живи скулптури/композиции, драматизация на казуси, работа с текстове и нетекстови помощни материали, споделяне в групата, групови игри и симулации и т.н. Така разработените занятия предполагат, изискват и провокират у учениците активност и инициатива, съдържателно, спонтанно и творческо обичуване.

Нерядко сме разработвали занятия, свързани с решаването на някакъв конкретен проблем или казус: възникнал конфликт; глупава, некоректна или опасна постъпка на даден ученик или група ученици; важно училищно събитие и т.н. Програмата за социални умения дава възможност и ефективен инструментариум за незабавно реално отработване на проблемни ситуации от учениците заедно с педагога – чрез съпреживяване, проиграване, анализ и разясняване, договаряне, консенсус и много други педагогически форми на разрешаване и снемане на даден проблем.

Занятията се провеждаха в стаи, в които столовете бяха наредени винаги в кръг, а масите бяха прибрани до стените. През 90-те години няхмахме мултимедийни проектори, нито флипчартове – вместо тях ползвахме амбалажна хартия (и тя се намираще трудно!) и тиксо. Моята стая по СТИЛ беше голяма – стандартна класна стая; премахването на чиновете я направи супер просторна и светла, можехме да се движим из нея, да се делим на групи, да оформяме сценично пространство. Столовете ми бяха меки – събрах всички меки столове, които намерих в училището (тук злоупотребих със служебното си положение, признавам ☺). Подът в стаята беше покрит с балатум, и успяхме заедно с учениците да поддържаме такава степен на чистота, че да можем понякога да сядаме на пода. През 90-те нямаше

почти никакви материали и средства за такива дейности – дори едни кадастрони, ножици и лепила представляваха проблем за нашия бюджет. Сега бих направила много неща - дизайн на стените, пода, тавана, прозорците; подобрена музика; екран, мултимедия, интернет, цветен принтер, настолни игри, меки играчки, хартии и картони, всякакви средства за рисуване и т.н.

Много резултати от заниманията по СТИЛ сме коментирали с учителите и родителите на учениците, запазвайки конфиденциалност, когато е било необходимо. Мисля, че имаше голям потенциал в тази посока, за подобряване на взаимоотношенията и взаимното разбиране между учениците и педагозите, и учениците и родителите, посредством нашите занятия, и сега бих обърнала повече внимание и бих отделила повече време за такива обсъждания.

Всички съветници се стремяхме се да описваме всяко разработено занятие по дадената схема, независимо дали е проведено или не. За проведените занимания се стараехме да водим записки за самото им протичане. Това беше доста сложно – тогава няхахме компютри, трудно намирахме и време, но най-малкото, на сбирките всяка сряда споделяхме кой какви удачни блокове е провел /измислил. Понякога в резултат на такова споделяне се съставяха екипи, които разработваха цели цикли занимания, и след това тези цикли се ползваха от всички съветници като готови сценарии. Всичко това ставаше доброволно и спонтанно, без никаква принуда или натиск от мен, ръководството на училището или други образователно-административни фактори.

По отношение на учениците и педагозите в начална степен, стараехме се да консултираме и подпомагаме началните учители в разработката и провеждането на

Поставянето на столовете в кръг и премахването на масите може да изглежда просто и педагогически несъществено действие, но това не е така.

*Разполагането на хората в кръг (именно **кръг** – не полукръг, не амфитеатър, не шахматно разположение на чинове или друга конструкция!), без маси и други препятствия, всъщност променя коренно парадигмата на групата: то визуализира равнопоставеност, включеност, общност. В този смисъл, съпротивата срещу подреждането в кръг не е случайна и е напълно обяснима.*

Мога да разкажа много истории за реакциите на различни педагози на идеята за подреждане в кръг. Например, на една Зимна академия курсистки ме попитаха:

- *Това с разполагането в кръг задължително ли е?*
- *Ами без него нещата всъщност не стават така, както... – започнах аз.*

Те се спогледаха и казаха с тежка въздишка:

- *Това при нас не може да стане...*
- *Защо, да не са заковани чиновете за пода? – попитах аз.*
- *Не, но няма да ни разрешат...*

Най-ярката история на тема „Няма да ни разрешат“ ми разказа през 2010 г. един прекрасен начален учител от елитно столично училище. След посещение в негов час в 1-ви клас инспекторката от РИО била толкова очарована, че, като в приказките, му предложила да поиска от нея каквото му душа пожелае. И той поискал разрешение да нареди чиновете в кръг...

- *Знаеш ли, моето момче, - казаха инспекторката. – Ние ги знаем тези методи с подреждането в кръг. Опитвали сме. Да знаеш – не работи!*

И не му разрешила ☺

занятия за социални и личностни умения: предоставяхме им наши разработки, вземахме участие в занятията по тяхна покана на началните учители. Като цяло обаче опитът на Педагогическата служба и програмата СТИЛ е концентриран в 5-12 клас, и ще разказвам само за него. Затова намерението ми е във втората част на книгата да представя приоритетите за работата по програма СТИЛ в двете степени, прогимназия и гимназия, както и по класове, и да опиша около 100 сценария за занятия, повечето от които реализирани на практика с ученици от мен и от моите колеги.

Поставила съм си срок за завършване на ръкописа . 15.12.2017 г., и мисля да го спазя ☺

Светлана Нанчева
Август 2017